

Małgorzata Sikora-Gaca*

Wpływ transformacji gospodarczej na proces formowania elit w państwach Kaukazu Południowego (wybrane aspekty)

Wstęp

W państwach Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej transformację gospodarczą określa się w kategoriach przejścia od mechanizmów centralnie planowanych do wolnorynkowych. W regionie Kaukazu Południowego tranzytę cechuje liberalizacja zysków i upaństwowienie kosztów. W obu przypadkach istotną rolę odgrywają postkomunistyczne elity polityczne, a także te wykształcone na fali dążeń niepodległościowych. Ważnym segmentem są również elity biznesu, odgrywające istotną rolę w kreacji nowej rzeczywistości polityczno-gospodarczej¹.

* Dr Małgorzata Sikora-Gaca, Politechnika Koszalińska.

¹ Zob. T. Bodio, *Z problematyki badawczej nad teorią i metodologią transformacji, elit politycznych i ich liderów w WNP*, [w:] Idem, *Przywództwo, elity i transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badań*, Warszawa 2010, s. 18, *passim*. Idąc śladem rozważań autora, warto odnotować, że państwa Kaukazu Południowego są przykładem, w którym nie sprawdziła się popularna w latach 90. XX wieku teza, że demokratyczna transformacja reżimów politycznych i ich elit jest warunkiem wdrażania mechanizmów gospodarki wolnorynkowej. Reżimy, jak na razie, w różnym stopniu pozostały autorytarnymi, co nie przeszkadzało, by wdrożyły one mechanizmy gospodarki rynkowej, przy tym selektywnie i wybiórczo. W systemach polityczno-gospodarczych Armenii, Azerbejdżanu, a nawet w Gruzji nadal istnieją pozostałości systemu nakazowo-rozdzielczego. Samą zaś demokrację i instytucje obywatelskie trzymają „na smyczy” i podobnie je traktują w praktyce – selektywnie, zależnie od interesów i kontekstów sytuacyjnych oraz przy zapewnieniu pełnej kontroli. W systemach tych państw szczególną pozycję zajmują elity władzy, które w znaczącym stopniu stanowią oligarchię polityczno-gospodarczą kraju – superelitę lub „elitę elit” polityczno-biznesowych.

Przemiany gospodarcze na Kaukazie Południowym, które nastąpiły po upadku ZSRR, wykształciły charakterystyczny dla regionu model korporacyjnych zmian systemowych². *Kapitalizm państwowego monopolu*³, który rozpoczął się już w latach 80. XX wieku, uaktywnił proces formowania się nowej klasy społecznej – elit biznesu. Polaryzacja dochodów czy rozwarstwienie społeczne pobudziło zainteresowanie „elitą elit”, co spowodowało powstanie odrębnej dyskusji politologicznej na ten temat. „Urynkowanie” społeczeństw postsocjalistycznych, nieposiadających tradycyjnych dla Zachodu form własności prywatnej, spowodowało ewolucję relacji „władza – kapitał”, którą opisuje W. Konończuk⁴. Wskazuje on na występowanie dwóch skrajnych tendencji:

- zdominowania władzy przez wielki biznes,
- podporządkowania biznesu przez władzę.

Biznes stanowi ważną ścieżkę rekrutacji do elit władzy w państwach Kaukazu Południowego. W niniejszym artykule podjęto próbę przybliżenia niektórych zależności między transformacją gospodarczą a mechanizmami kreacji i funkcjonowania elit biznesu w krajach Kaukazu Południowego, uwzględniając szczególnie przypadek Gruzji. W tym kraju transformacja gospodarcza skutkowałą podziałem społeczeństwa na zamożnych przedsiębiorców i biznesmenów (ok. 10%), tak zwaną klasę średnią (8–10%) i żyjących na granicy ubóstwa (80%)⁵. Pierwsza grupa stanowi trzon elity biznesu, która wykształciła się z gruzińskiej nomenklatury komunistycznej pod koniec lat 80. i na początku lat 90. wraz z rozpoczętym procesem prywatyzacji.

² Zob. F. Szmitter, *Neokorporatizm*, [w:] A. Turgajew, B. Isajew, A. Chrjenov, *Politologija: ch-restomatiâ*, Sankt-Petersburg 2006, s. 121.

³ Zob. K. Viktorovna, *Instytucjonal'naâ struktura regionalnoj političeskoj elity v sovremennom rossijskom obščestwie*, Volgograd 2005, s. 3, *passim*. Również: *Regional'nyj aspekt biznes-elity v strukture obščestwa*, <http://otherreferats.allbest.ru/political/00021631.html>.

⁴ Zob. W. Konończuk, *Elity władzy a wielki biznes*, [w:] T. Bodio, W. Jakubowski, *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, Warszawa 2010, s. 167–184.

⁵ Dane za: *80% of Georgian population is below poverty line*, Analysis of Europe's Economic Growth, http://www.messenger.com.ge/issues/2424_august_19_2011/2424_econ_one.html.

Pojęcie „klasy średniej” jest kontrowersyjne w przypadku Gruzji. Często należy do niej rodzina, posiadająca ok. 2,5 tysiąca lari oszczędności. Jest to kwota, która może nie wystarczyć na pokrycie kosztów potrzeb medycznych, zakupu domu czy nawet samochodu. Zatem twierdzenie, że w Gruzji istnieje klasa średnia, jest wątpliwe. Jest to jednak grupa społeczna, która nie kwalifikuje się jako uboga. Szacuje się, że około 1,6 miliona Gruzinów ma niepewny status społeczny. Oficjalnie, jeśli choć jeden członek rodziny pracuje i zarabia 100 lari miesięcznie, rodzina nie jest biedna. Zarazem trudno sobie wyobrazić, aby rodzina ze 100 lari miesięcznie żyła dostatnio. Według oficjalnych statystyk, minimum socjalne dla czteroosobowej rodziny to 266 lari. Więcej na ten temat: www.gruzja.pl oraz www.web.worldbank.org.

Grupa zamożnych przedsiębiorców i biznesmenów posiada najliczniejsze kontakty z przemysłem zagranicznym. Warto jednak zauważyć, że w tej grupie występują różnego rodzaju podziały, które zostaną scharakteryzowane w dalszej części artykułu.

W państwach Kaukazu Południowego wykształcił się specyficzny typ funkcjonowania biznesu, zwany „modelem jednego przedstawiciela” (nawiązujący do „biurokratycznego absolutyzmu” Webera czy „konfliktu elit konkurencyjnych” Marksa⁶). Polega on na tym, że rynek każdego państwa podzielony jest na branże i sektory, a te zaś na regiony. W ten sposób elity biznesu dzielą zyski płynące z przemysłu między siebie, często „przejmując na własność” konkretne branże. Pozycja społeczna elit biznesu uzależniona jest od dziedziny gospodarczej, którą się zajmują. Największe znaczenie mają sektory energetyczne, bankowe, nieruchomości i związane z przemysłem ciężkim. Elity biznesu przenikają struktury władzy, mają istotny wpływ na proces decydowania politycznego w każdym z państw Kaukazu Południowego.

Drugą grupę społeczną stanowią obywatele określani jako klasa średnia. Są to, m.in. osoby pracujące na rzecz krajowego przemysłu i zatrudnione w administracji państwowej:

- pracownicy etatowi,
- urzędnicy,
- pracownicy zadaniowi,
- „szara strefa”⁷.

Trzecią, najliczniejszą grupę i politycznie najmniej reprezentatywną stanowią obywatele żyjący na granicy ubóstwa („warstwy brzegowe”⁸). To właśnie wśród jej członków poziom niezadowolenia społecznego jest największy. Do tej grupy należy przede wszystkim ludność wiejska, która z uwagi na wysoki poziom izolacjonizmu wykazuje tendencje do długotrwałego ubóstwa. Wśród ludności miejskiej wskaźnik ten jest niższy i przekłada się na ok. 16–17% (z uwzględnieniem mieszkańców wsi wynosi on ok. 40%).

Transformacja gospodarcza stawia przed Gruzją i pozostałymi państwami Kaukazu Południowego wiele wyzwań społecznych, ekonomicznych i politycznych. Przemiany ekonomiczne balansują między korporacjonizmem klanowym a solidarnością społeczną. Funkcjonowanie quasi-demokracji

⁶ O. Kryśtanovskaâ, *Anatomiâ rossijskoj elity*, <http://lib.rus.ec/b/187639/read>.

⁷ Zob. *Gruzja*, Departament Polityki Wschodniej Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Warszawa 2006.

⁸ L. Ševcova, *Rossia: logika političeskich peremen*, [w:] L. Ševcova, *Rossia političeskaâ*, Moskva 1998, s. 321.

utrudnia realizację wielu reform⁹. Wpływ elit biznesu na społeczeństwo jest zauważalny praktycznie w każdym państwie. Dyskusyjny pozostaje rodzaj tego oddziaływania: pozytywny lub negatywny.

Kaukaska transformacja gospodarcza i jej główne problemy

W najprostszym ujęciu transformacja to proces. W kontekście systemu politycznego będzie to zmiana systemowa czy ustrojowa. W literaturze przedmiotu występują ujęcia transformacji gospodarczej charakterystyczne głównie dla procesów zachodzących w Europie Środkowo-Wschodniej i Wschodniej. Wynika z nich generalnie, że podstawowym celem transformacji gospodarczej tych regionów było dążenie do makroekonomicznej stabilizacji i wprowadzenia zasad wolnorynkowych¹⁰. Na tle tych ujęć transformacja gospodarcza państw Kaukazu Południowego zachowuje swoją specyfikę¹¹.

Cechą wspólną transformacji gospodarczej sygnalizowanych wyżej regionów jest *szybka liberalizacja*¹² oparta na *regułach kapitalizmu globalnego*, a w przypadku Kaukazu – na zasadach korporacjonizmu. Proces przemian ekonomicznych na obszarze poradzieckim nie jest zatem jednolity i ma swoje odmiany. Tym samym w sposób zróżnicowany kształtuje on zakres otoczenia systemu politycznego, w tym rolę elit biznesu w sprawowaniu władzy.

Transformacja gospodarcza Kaukazu Południowego wymusiła na elitach decyzję o *otwarcu się na świat*¹³, celem pozyskania jak największej liczby zagranicznych inwestorów. Należy jednak zwrócić uwagę, iż tradycyjne formy gospodarowania oraz uzależnienie od radzieckiego mechanizmu nakazowo-rozdzielczego w sposób istotny wpływają na politykę kształtowaną przez elity biznesu w regionie.

⁹ Zob. V. Papava, *The Essence of Economic Reforms in Post-Revolutionary Georgia: What about the European Choice?*, „Georgian International Journal of Science and Technology” 2008, nr 1, s. 8–9.

¹⁰ Zob. J. Winiecki, *Transformacja postkomunistyczna. Studium przypadku*, Warszawa 2012, s. 9–10.

¹¹ Zob. V. Papava, *Necroeconomics. The Political Economy of Post-Communist Capitalism*, New York 2005, s. 12–17.

¹² Zob. T. Bal-Woźniak, M. G. Woźniak, *Gospodarka Polski 1989-2011. Transformacja. Modernizacja. Spójność społeczno-ekonomiczna*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2011, nr 21, s. 7.

¹³ Por. G. Kołodko, M. Nuti, *Polska alternatywa*, Warszawa 1997, s. 33–44.

K. A. Wojtaszczyk¹⁴ wskazuje na istotną rolę czynników socjokulturowych w transformacji gospodarczej. W państwach Kaukazu Południowego są one ważnym składnikiem analizy mechanizmów wyłaniania i funkcjonowania elit biznesu¹⁵. W regionie siła tradycji jest znacząca. Globalizacja również implikuje procesy ekonomiczne¹⁶. Wskazane jest, aby w ich badaniach neoliberalizm wiązać z analizą zysków płynących z prywatyzacji, a neokorporacjonizm¹⁷ z instrumentami zarządzania gospodarką jako całością. Takie podejście komponuje się ze specyfiką tranzytu gospodarczej Armenii, Gruzji i Azerbejdżanu oraz rolą elit biznesu w tym procesie.

Transformację gospodarczą państw Kaukazu Południowego cechują problemy ekonomiczne stanowiące spuściznę dawnego systemu, w którym przedsiębiorstwa państwowe generowały liczne straty, a ich działalność rzadko była rentowna. W rezultacie przemysł znacząco obciążał budżety narodowe. Kondycja sektora finansów publicznych oraz sprawny przebieg transformacji uzależnione były przede wszystkim od restrukturyzacji i rekapitalizacji. Tym samym prywatyzacja stała się jednym z ważniejszych elementów transformacji gospodarczej państw regionu¹⁸. Procesem tym sterowała głównie dawna nomenklatura, z której m.in. wykształciły się elity biznesu. Granica między światem biznesu a administracją państwową w regionie od samego początku

¹⁴ Zob. K. A. Wojtaszczyk, *Transformacja systemowa w Europie Wschodniej – próba bilansu*, [w:] T. Godlewski, A. Koseski, K. A. Wojtaszczyk (red.), *Transformacja systemowa w krajach Europy Środkowej i Wschodniej 1989–2002*, Bydgoszcz – Pułtusk 2003, s. 12.

¹⁵ Przemiany społeczne w państwach regionu nie są spójne. I. Khaindrava pisze: *trzy kraje mają inne doświadczenia historyczne, a co najważniejsze, są one przywiązane do własnej historii, czasem w przesadny sposób. Klasyfikują one siebie według przynależności do różnych geograficznych i subkulturowych formacji (Ormianie do Bliskiego Wschodu, Azerowie do Turanu, Gruzini do Kaukazu). Praktykują różne religie (Ormianie należą do Monofizyckiego Kościoła Gregoriańskiego, Azerowie to muzułmanie – szyici oraz mały procent sunnitów, Gruzini są w większości prawosławni). Armenia jest krajem w większej części monokulturowym i jednowyznaniowym, Gruzja jest wielokulturowa, podczas gdy Azerbejdżan jest czymś pomiędzy.* Zob. I. Khaindrava, *Bezpieczeństwo w rejonie Kaukazu Południowego*, http://domkaukaski.org/index.php?option=com_content&task=view&id=73&Itemid=37.

¹⁶ Zob. G. Korzhov, *Globalizacja jako eksport zachodnich wartości: doświadczenia postkomunistycznej Ukrainy*, [w:] A. Dobrzański, J. Jakubowski, A. Wawrzynowicz (red.), *Kraje Europy Środkowo-Wschodniej a globalizacja*, Poznań 2005, s. 89.

¹⁷ Cechuje go przede wszystkim „sztywna konstrukcja pionowa”, zakłócenie relacji poziomych i zauważalne elementy dyktatury w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Zob. E. Ismailov, V. Papava, *The Central Caucasus: Essays on Geopolitical Economy*, Stockholm 2006.

¹⁸ Por. M. Onufer, *Transformacja systemowa...*, op. cit., s. 135.

była płynna. O. W. Krysztanowska stwierdza nawet, że *jest to wąski świat, każdy zna każdego*¹⁹.

W państwach Kaukazu Południowego *bogaci mają nie tylko silne wpływy ekonomiczne, ale także polityczne*²⁰. Tym samym:

- władza i biznes przenikają się,
- elity polityczne i biznesu ulegają oligarchizacji,
- transformację gospodarczą cechują mechanizmy polityki klanowej,
- zliberalizowane zostają zyski,
- „upaństwowieniu” podlegają koszty.

Elity biznesu nierzadko występują w roli „grup wsparcia” dla władzy, inicjują kierunki przemian społeczno-politycznych²¹, kształtują sukces lub porażkę demokracji²².

W Europie Środkowo-Wschodniej i Wschodniej transformacja gospodarcza stanowiła następstwo zmian systemowych. W państwach Kaukazu Południowego to elity biznesu w znaczącym stopniu stymulują proces podejmowania decyzji w sferze polityki i ekonomiki. Transformacja gospodarcza w tym regionie oscyluje między tradycją a modernizacją. Poziom *adaptacji innowacji*²³ jest ograniczony. W obrębie niektórych dziedzin czy segmentów rynku utrzymywana jest często struktura sprzed transformacji.

Na przebieg i efekt transformacji gospodarczej w państwach Kaukazu Południowego istotny wpływ mają elity biznesu *kontrolujące społeczeństwo w punkcie wyjścia, wyznaczające granice tolerancji dla zmian*²⁴. Z konstatacji tej wynikają konkretne wnioski dla reformatorów, dotyczące optymalizacji

¹⁹ O. V. Krysztanovska, *Transformacja biznes-elity Rosji: 1998–2002*, http://sbiblio.com/biblio/archive/krysztanovskaya_transfor/

²⁰ M. A. Bean, *History of the Business Man*, New York 1938, s. 166.

²¹ Nie można także pominąć pozostałych zmiennych: obecności militarnej Rosji w kaukaskich państwach i skomplikowanych relacji z państwami sąsiednimi. Relacje między poszczególnymi narodami Kaukazu i ich stosunki z resztą świata na poziomie niezawisłych państw, są czymś nowym dla świeżo uformowanych elit politycznych Kaukazu Południowego. Suwerenność, którą otrzymały nowe pokolenia, jest niewystarczająca w celu ukształtowania stabilności reżimów politycznych każdego z tych państw. Większość mieszkańców nie pamięta niezależności z lat 1918–1921, co w znacznym stopniu utrudnia proces demokratyzacji. Zob. I. Khaindrava, *Bezpieczeństwo...*, op. cit.

²² Zob. J. Higley, J. Pakulski, *Elite Theory and Research in Postkommunist Societas*, [w:] J. Frentzel-Zagórska, J. Wasilewski, *The Second Generation of Democratic Elites in Central and Eastern Europe*, Warszawa 2000, s. 38.

²³ Zob. J. Wardega, *Modernizacja i transformacja gospodarcza Polski w kontekście społecznym*, [w:] J. Stępień (red.), *Bridging cultures. Polska pomiędzy wschodem i zachodem w XXI wieku*, Kraków 2011, s. 81.

²⁴ Por. Ibidem, s. 82.

realizowanych modeli transformacji. Zjawisko, o którym mowa, powinno być ukierunkowane na wykorzystanie kapitału społecznego głęboko osadzonego w tradycji dla skutecznej transformacji gospodarczej, związanej m.in. z postępującą globalizacją świata. I tu ujawnia się szczególna rola elit.

I. Peshkov wymienia trzy zasadnicze problemy transformacji gospodarczej państw Kaukazu Południowego:

- brak restrukturyzacji gospodarki,
- niestabilizowana baza normatywna,
- dominacja instytucji nieformalnych.

W rezultacie *procesy alokacji zasobów, dystrybucja praw własności oraz realizacja bazowych uprawnień* przebiegają w sposób radykalnie odmienny od standardów krajów o ustabilizowanej gospodarce rynkowej²⁵. Rytm tej alokacji nadają elity biznesu kierujące się klanowymi i partykularnymi interesami. Rodzi to liczne patologie skutkujące marnotrawieniem kapitału społecznego i pozbawianiem gospodarki profesjonalnych kadr.

Charakteryzując transformację gospodarczą w państwach Kaukazu Południowego, należy zwrócić uwagę na następujące zagadnienia:

- specyfikę przyjętego modelu ekonomicznego, który bazuje m.in. na doświadczeniach środowiska i wschodnioeuropejskich,
- wysoki wskaźnik ubóstwa,
- proces przejścia od gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej²⁶,
- biurokratyczno-nomenklaturowy wzorzec funkcjonowania elit biznesu²⁷.

Powyższy stan rzeczy wiąże się z *modelem transformacji bez restrukturyzacji*, będącym *reakcją na rozpad socjalistycznych struktur społecznych oraz próbą adaptacji do rynku*²⁸. W takim modelu transformacji gospodarczej elity biznesu ograniczają partycypację i mobilizację społeczeństwa oraz starają się osłabiać

²⁵ Zob. I. Peshkov, *Globalny rozwój w kontekście społeczno-gospodarczych wyzwań Azji Środkowej i Kaukazu Południowego*, Projekt współfinansowany przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP w ramach programu Polska Pomoc, Instytut Wschodni UAM, http://iw.amu.edu.pl/_data/assets/file/0015/32802/drPieszkov_ref.pdf, s. 2.

²⁶ Zob. I. Peshkov, *Globalny rozwój...*, op. cit., s. 2–3.

²⁷ Wyróżnione przez I. Peshkova aspekty kaukaskiej transformacji gospodarczej można zestawić z zaproponowaną przez J. Sieleckiego typologią wzorów osobowościowych przywódców politycznych w przestrzeni poradzieckiej. Jako pierwszy wzór przywództwa autor wyróżnia samodzielną typ sprawowania władzy związany z kulturą prawosławia. Drugi wynika z wpływów islamu – to władza połączona z religią. Trzeci natomiast to wzorzec biurokratyczno-nomenklaturowy. Szczególnie ten ostatni zauważany jest w państwach Kaukazu Południowego; Zob. J. Sielski, *Wzory osobowościowe przywódców politycznych krajów WNP (propozycje koncepcyjne)*, [w:] T. Bodio (red.), *Przywództwo...*, op. cit., s. 325–338.

²⁸ Zob. I. Peshkov, *Globalny rozwój...*, op. cit., s. 4.

znaczenie organizacji społecznych i politycznych²⁹. Tworzą hermetyczne grupy, które w znacznym stopniu kierują się w działaniu tradycją i dominującymi stereotypami zachowań³⁰. Doceniać należy również czynnik geoeconomiczny, w tym relacje Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji z Federacją Rosyjską oraz prowadzoną politykę surowcową.

Elity biznesu

Istotne dla przedmiotowych badań jest wyjaśnienie terminu „elita biznesu”³¹. W tym celu posłużono się (w ograniczonym zakresie) klasycznym ujęciem elit wypracowanym przez V. Pareto, G. Mosca i C. W. Millsa. W koncepcjach autorów zwrócono uwagę na:

- popędy i skłonności,
- pojęcie *klasy wybranej*³²,
- *tych, którzy sprawują władzę i tych, którymi się rządzi*³³,
- wymiar ekonomiczny³⁴ przytoczonych zmiennych.

Pod uwagę wzięto również badania nad procesem wyłaniania i funkcjonowaniem elit przeprowadzone przez G. K. Aszina, O. W. Gaman-Golutwina, A. W. Poniedelkowa i A. W. Starostina, na które powołuje się I. W. Pacewa³⁵. „Elity” to pojęcie uniwersalne, które znajduje odzworowanie w każdej dziedzinie życia. Sugeruje istnienie „grup elitarnych” (spekulantów

²⁹ Zob. J. Wardęga, *Modernizacja...*, op. cit., s. 82–83.

³⁰ Transformację w państwach Kaukazu Południowego w znaczącym stopniu stymuluje tradycja i stereotypy, które wpływają na zachowania elit politycznych. J. Błuszkowski wymienia ewaluatywne i emocjonalne stereotypy deskryptywne oraz mechanizmy myślenia stereotypowego. Te ostatnie, w połączeniu z wzorcem biurokratyczno-nomenklaturowym i spolaryzowanym podejściem do polityki rosyjskiej, tworzą swoisty kanon kaukaskiej specyfiki transformacyjnej. Zob. J. Błuszkowski, *Metodologiczne problemy badań nad stereotypami elit politycznych w krajach WNP*, [w:] T. Bodio, W. Jakubowski (red.), *Przywództwo i elity...*, op. cit., s. 297–324.

³¹ Por. K. Jasiołki, *Elita biznesu w Polsce. Drugie narodziny kapitalizmu*, PAN, Warszawa 2002; Z. Landau, *Oligarchia finansowa II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Historyczny” 1971, z. 1; I. Szelenyi, D. Treiman, E. Wnuk-Lipiński (red.), *Elity w Polsce, w Rosji i na Węgrzech. Wymiana czy reprodukcja?* Warszawa 1995; J. Sztumski, *Elity, ich miejsce i rola w społeczeństwie*, Katowice 2002.

³² Zob. V. Pareto, *Uczucia i działania. Fragmenty socjologiczne*, Warszawa 1994, s. 278–279.

³³ Zob. G. Mosca, *The Ruling Class*, New York 1939, s. 50.

³⁴ Zob. C. W. Mills, *Elita władzy*, Warszawa 1961.

³⁵ Zob. I. V. Paceva, *Formirovanie regionalnoj politiko-administrativnoj elity (na primere Krasnodarskogo kraâ)*, www.referat.ru/referats/view/22587.

i rentierów, lwów i lisów³⁶). Na tak rozumianą „elitologię” zasadniczy wpływ ma przede wszystkim moment dziejowy³⁷, kultura polityczna i mentalność społeczeństwa. Dynamizm i postęp społeczny tworzą podstawy do procesu cyrkulacji elit, co konsekwentnie prowadzi do zmian (krótko- lub długookresowych).

Termin „elity biznesu” wskazuje na wyraźną korelację „elit” i „biznesu”, kładąc nacisk na gospodarczy wymiar problematyki³⁸. W państwach Kaukazu Południowego w ich skład wchodzi zarówno elity bogactwa³⁹, elity polityczne i elity władzy. W państwach Europy Środkowo-Wschodniej dwóch ostatnich pojęć używa się niekiedy zamiennie. W przypadku regionu kaukaskiego istotne w interpretacji pojęcia „elity biznesu” stają się relacje między elitą bogactwa a elitą władzy, co jest charakterystyczne dla „elit przełomu”. Transformacja gospodarcza wykształciła w regionie specyficzną odmianę elity, która kontroluje główne sektory przemysłu niezależnie od istniejących prawnych form własności w jego strukturach⁴⁰. Można ją podzielić na kadre zarządzającą byłych i obecnych przedsiębiorstw państwowych oraz prywatnych biznesmenów. I. K. Kukoliev pierwszą z wymienionych grup określa jako elitę gospodarczą, drugą zaś jako elitę biznesu⁴¹. Granica między nimi jest dość płynna i trudna do zidentyfikowania. Wspólne interesy elity ekonomicznej (a więc i gospodarczej i biznesu) często przenikają się z uwagi na specyficzny model funkcjonowania gospodarek i struktur państwowych. Należy również podkreślić, iż zauważalna jest tendencja wchłaniania przez elity biznesu elit gospodarczych. Formalnie kształtuje się biurokratyczna oligarchia⁴², będąca skutkiem patrymonialnego modelu państwa, w którym jednostki społeczne „obsesyjnie” dążą do władzy⁴³.

Wymienione czynniki wpływają na proces kształtowania „nowych elit”⁴⁴, wytwarzają inne od dotychczasowych kryteria statusu społecznego, rozwijają

³⁶ V. Pareto, *Sociological Writings*, London 1966, s. 57–60.

³⁷ V. Pareto, *The Mind and Society*, New York 1963, s. 2313.

³⁸ Zob. A. E. Čirikova, *Lidery rossijskovo predprinimatel'stva: mentalitet, smysly, cennosti*, Moskwa 1997, s. 13–19. Również: I. V. Kukolev, *Rossijskaâ biznes-elita v centre ekonomičeskich preobrazovanij*, [w:] G. K. Ašin, E. V. Ochotskoj (red.), *Kurs elitologii*, Moskwa 1999, s. 276–291.

³⁹ Zob. A. Kojder (red.), *Dawne i nowe problemy społeczne. Szkice do obrazu społeczeństwa polskiego u progu XXI stulecia*, Warszawa 2002, s. 11–38.

⁴⁰ Zob. I. M. Bunin, *Socjalnyj portriet mielkovo i srednevo predprinimatel'stva v Rossii*, „Polis” 1993, nr 3, s. 149–154.

⁴¹ Zob. I. K. Kukoliev, *Formirovanie rossijskoj biznes-elity*, „Sociologičeskij Žurnal” 1999, nr 3.

⁴² Zob. V. Pareto, *The Mind...*, op. cit., s. 1413.

⁴³ Zob. M. Afanas'ev, *Ot vol'nych ord do chanskoj stavki*, „Pro et Contra” 1998, nr 3, s. 9.

⁴⁴ Ibidem, s. 83.

różne ośrodki sprawowania władzy⁴⁵, a także przesuwają centra decyzyjne, zwłaszcza gospodarcze, w kierunku elit biznesu⁴⁶. Transformacja państw Kaukazu Południowego eksponuje czynniki bogactwa i prestiżu jako istotne w procesie decydowania politycznego. Implikuje to zmiany w ogólnym systemie stratyfikacji i układzie relacji konkretnych grup społecznych.

Działające w Kaukazie Południowym elity biznesu nastawione są przede wszystkim na realizację celów partykularnych, a nie interesów publicznych. Posiadają ku temu silne instrumenty finansowe, wspierają i kontrolują działania państwowe, które komponują się z przyjętą strategią ekonomiczną. Czerpią profity z prowadzonej polityki, działają na zasadach korporacjonizmu gospodarczego. Sprawdza się tu teoria Parsonsa, który twierdził, iż kapitał dla gospodarki ma takie samo znaczenie, jak rząd dla polityki⁴⁷. Władza dla elit biznesu to nic innego jak system zasobów⁴⁸.

Elity biznesu cechuje instrumentalne traktowanie demokracji⁴⁹. Tym samym *interesy panujących elit są odniesieniem dla realizowanych lub poszukiwanych paradygmatów modernizacji a nie odwrotnie*⁵⁰. Elity biznesu i ludność Kaukazu Południowego funkcjonują w otoczeniu poddanym wpływowi trybalizmu i polityki klanowej, co rzutuje na efekty działań transformacyjnych.

W procesie przejścia od nierozwiniętego socjalizmu do nierozwiniętego kapitalizmu⁵¹ mogą się kształtować różnorodne typy reżimów politycznych. Przy tym specyfika historyczno-kulturowa i polityczno-gospodarcza⁵² państw Kaukazu istotnie implikuje charakter tych reżimów i ich elit. Inicjowane przez elity biznesu zmiany mają głównie charakter adaptacyjny⁵³. Z uwagi na

⁴⁵ Zjawiska, o których mowa, implikują studia problemowe nad pojęciem „elitologii”, zgłębiając tym samym proces badawczy w tym zakresie. Szerzej zob.: L. A. Kosals, R. V. Ryvkina, *Sociologią peregoda k rynky w Rossii*, Moskwa 1998, s. 294–297. Również: V. V. Rabaev, O. I. Škaratan, *Social'naâ stratifikaciâ*, Moskwa 1996, s. 300–301.

⁴⁶ I. G. Ionin, *Oligarchi: v kavyčkach i bez kavyček*, [w:] A. Š. Pappé, „Oligarchi”: *Ekonomičeskaâ chronika 1992–2000*, Moskwa 2000, s. 8–9.

⁴⁷ Zob. T. Parsons, *Power and the social system*, Oxford 1986, s. 103–104.

⁴⁸ Zob. Ž. Baland'e, *Političeskaâ antropologią*, Moskwa 2001, s. 43. Również: M. Rotbarg, *Vlast' i rynek*, [w:] G. Sapov, *Gosudarstvo i ekonomika*, Čelâbinsk 2003, s. 343.

⁴⁹ Por. T. Bodio, P. Załęski, *Elity władzy w Azji Centralnej. Tradycja. Modernizacja. Etnopolityka*, Warszawa 2008, s. 160.

⁵⁰ Ibidem, s. 192.

⁵¹ Ibidem, s. 199.

⁵² Ibidem, s. 163.

⁵³ Przedmiotem licznych analiz w tym zakresie są szczególnie lata 1991–1995, uważane jako najistotniejsze w okresie podjętych na Kaukazie i w Rosji procesach prywatyzacji. Szerzej na ten temat: A. Aslund, *How Russia Became a Market Economy*, Vermont 1995; S. Clarke, *Privatization and the Development of Capitalism in Russia*, „New Left Review” 1992, nr 196, s. 10–12; S. Clarke,

występowanie licznych *wpływów powierniczych*⁵⁴, niekiedy wydaje się, że jest im bliżej do wzorców azjatyckich niż europejskich.

Interesy elit biznesu w znaczącym stopniu implikują procesy decydowania politycznego, szczególnie w zakresie centralizacji i personalizacji władzy. Trybalizm deprecjonuje poczucie „misji” cywilizacyjnej i narodowo-politycznej integrującej społeczeństwa. W elitach biznesu dominuje nastawienie na realizację celów partykularnych. W danym kontekście zwraca uwagę dokonany przez A. W. Poniedielnikowa podział tych elit na konstruktywistyczne, których działania umotywowane są realizacją własnych interesów (nakazowo-nomenklaturowy typ elit biznesu) i modernizacyjne, których celem nadrzędnym jest dobro oraz potrzeby narodu⁵⁵. Szczególnie te pierwsze odpowiedzialne są za tworzenie ukrytych monopolii w gospodarce, *spersonalizowanych sektorów przemysłowych*⁵⁶ opartych na korporacjonizmie klanowym⁵⁷. Warto także zwrócić uwagę, że elity biznesu nie zawsze podlegają skutecznej kontroli ze strony władz państwowych, same za to nieźle kontrolują poczynania tych władz.

Transformacja gospodarcza i elity biznesu w Gruzji

Elity biznesu w Gruzji stanowią ok. 10% społeczeństwa. Podstawą ich funkcjonowania są tradycje nonkonformizmu⁵⁸ i polityka izolacjonizmu⁵⁹. Sam

V. Kobalina, *Privatization and the Struggle for Control of the Enterprise*, [w:] D. Lane, L. Longman (red.), *Russia in Transition: Politics, Privatization and Inequality*, London, New York 1995, s. 142–158; S. Fortescue, *Privatization of Russian Industry*, „Australian Journal of Political Science” 1994, nr 29, s. 141–149; G. Gill, *Democratization, the Bourgeoisie and Russia*, „Government and Opposition” 1998, nr 33, s. 307–329; S. Johnson, H. Kroll, *Managerial Strategies for Spontaneous Privatization*, „Soviet Economy” 1991, nr 7; M. McFaul, *State Power, Institutional Change and the Politics of Privatization in Russia*, „World Politics” 1995, Vol. 47, s. 238–240; M. Meyer, *Vouchers and the Financing of the Russian Economy*, „Economic Journal on Eastern Europe and the Former Soviet Union” 1993, nr 3, s. 95–126; P. Rutland, *Privatization in Russia: One Step Forward: Two Steps Back?*, „Europe – Asia Studies” 1994, nr 46, s. 11–12.

⁵⁴ D. Koymen, *Kapital social'nyj i čelovečeskij*, „Obščestviennye Nauki i Sobremennost'” 2002, nr 3, s. 127.

⁵⁵ I. V. Paceva, *Formirovanie regional'noj*, op. cit.

⁵⁶ S. M. Eliseev, A. G. Markarân, *Vzaimootnošeniâ biznesa i vlasti v Armenii (ocenkach eksper-tov)*, http://www.isras.ru/files/File/Socis/2009-06/Eliseev_Markaryan.pdf.

⁵⁷ S. P. Peregubov, *Krupnaâ korporaciâ kak subiekt publičnoj politiki*, Moskwa 2006, s. 130.

⁵⁸ Zob. B. Baranowski, K. Baranowski, *Historia Gruzji*, Wrocław 1987; W. Materski, *Gruzja*, Warszawa, 2000, str. 32–34.

⁵⁹ Ibidem. Tradycja biznesu w Gruzji opierała się na następujących elementach: 1) zlikwidowanej w drodze nacjonalizacji własności prywatnej; 2) urzędowych regulacjach w zakresie me-

proces wyłaniania elit biznesu w tym kraju można podzielić na kilka etapów. Pierwszy etap trwał do 1991 roku. W okresie tym władzę sprawował Z. Gamsachurdia, zaś ekonomikę republiki cechował nacjonalizm i izolacja⁶⁰. Formującą się wówczas elitę biznesu można określić mianem „elity przełomu”. Dany etap cechowały: niestabilność polityczna, zapaść gospodarcza, chaos w przepisach prawa, wysoki wskaźnik korupcji, duża heterogeniczność przemysłu, która dopuszczała do elit nieliczne jednostki, głównie powiązane ze starym systemem. Jak pisze T. de Vall, w okresie tym *ludność w coraz mniejszym stopniu utożsamiała się z państwem, a społeczną akceptację zyskała ‘szara strefa’. Większość przedsiębiorstw, również rolno-spożywczych, produkowała ‘po kryjomu’, zaopatrując mieszkańców w produkty lepszej jakości, oczywiście nieoficjalnie. Na tym procederze zyskiwali robotnicy i bogaciła się kadra zarządzająca. Szerzyła się korupcja, której łańcuch kończył się aż w centrali moskiewskiej. Słowem, aparat partyjny prywatyzował państwo. Częstokroć z dnia na dzień wymieniano kadry zarządzające obsadzając przedsiębiorstwa „działaczami partyjnymi”⁶¹.*

Rynek do 1991 roku tworzyła przede wszystkim tzw. przedsiębiorczość indywidualna. Reguły funkcjonowania tego segmentu w znacznym stopniu były implikowane sytuacją polityczno-ekonomiczną, ale także lokalnymi tradycjami gospodarkowania, handlu, wśród których nie brakowało patologii. W tym czasie pojawił się również problem zachowania jedności terytorialnej republiki, zmniejszeniu uległy dochody społeczeństwa gruzińskiego. Zjawisko masowego stosowania nierynkowych strategii adaptacyjnych w działalności przedsiębiorstw państwowych było powszechne⁶². Gospodarki nie restrukturyzowano. Najgwałtowniejsze jej załamanie nastąpiło w latach 1990–1993⁶³. Na przełomie lat 1991–1992 w Gruzji odnotowano zjawisko *politycznego wykorzystania przemysłu* i zaangażowania jego pracowników w działania polityczne⁶⁴, które istotnie wpłynęło na proces wyłaniania elit biznesu w tym kraju.

chanizmu ustalania cen, 3) egalitarnym systemie wynagrodzeń; 4) rozbudowanym systemie świadczeń socjalnych; 5) formalnym „pełnym zatrudnieniu”; 6) decydentami w alokacji zasobów stali się partyjni biurokraci. Oczywiście cechą charakterystyczną gruzińskiej gospodarki czasów radzieckich było zawyżanie wskaźników produkcji, czy ukrywanie zjawisk negatywnych.

⁶⁰ Zob. T. de Vaal, *Vybor Gruzii. Kakoj kurs izbrat’ w pieriod neopriedelennosti?*, Moskwa 2011, s. 13; por. K. Dąbrowski, *Etapy rozwoju gospodarczego Gruzji w latach 1801–2004*, Warszawa 2004, s. 2–28.

⁶¹ Ibidem, s. 17.

⁶² Zob. I. Peshkov, *Globalny rozwój...*, op. cit., s. 5.

⁶³ Zob. K. Dąbrowski, *Etapy rozwoju ...*, op. cit., s. 17.

⁶⁴ Ibidem, s. 21.

Drugi etap kształtowania elit biznesu w Gruzji rozpoczął się w 1992 i trwał do 2003 roku. Obejmował on okres prezydentury E. Szewardnadze – byłego pierwszego sekretarza partii komunistycznej republiki⁶⁵. W tym czasie pojawili się pierwsi partnerzy zagraniczni, którzy zaczęli inwestować kapitał w przemysł energetyczny. Załagodzone konflikt w Osetii, narastały jednak nieporozumienia w Abchazji, ubóstwo społeczeństwa pogłębiało się. Korupcja stała się zjawiskiem wszechobecnym. Otoczenie biznesu w tym czasie było zamknięte i nieprzewidywalne. Gruzjińska gospodarka opierała się na zasadach, które T. de Vaal nazywa *neobolszewickimi*. Z oficjalnych danych wynika, że w 1994 roku PKB stanowił ok. ¼ wielkości z 1990 roku. Kryzys niemal unicestwił usługi transportowe oraz budownictwo. Głęboki regres zaznaczył się również w energetyce, której produkcja w 1994 roku sięgnęła zaledwie połowy wielkości z 1990 roku⁶⁶.

W wyniku prywatyzacji wyłonili się pierwsi oligarchowie. Od 1996 roku na rynku energetycznym pojawili się *wielcy gracze*⁶⁷, w tym gigant naftowy BP. Etap drugi zakończyła „rewolucja róż”. Funkcjonującą w tym okresie elitę biznesu można określić mianem „elity przemian”, którą cechowała:

- instytucjonalizacja działań gospodarczych prowadzonych w etapie pierwszym,
- wzrost politycznego znaczenia biznesu⁶⁸,
- tworzenie powiązań oligarchicznych,
- dostęp do wielu rynkowych „okazji” i kapitału międzynarodowego wynikający z dużego zainteresowania inwestorów zagranicznych wejściem na rynek gruzijski.

Powiązanie polityki i biznesu w tym czasie stało się zjawiskiem dość powszechnym. Biznes „wchłaniał” politykę, a ta „przyjęła” w swoje struktury *ważnych graczy gospodarczych*⁶⁹. Sprzedaż majątku państwowego stawała się zjawiskiem masowym.

⁶⁵ Zob. O. L. Margania (red.), *SSSR posle raspada*, Sankt Petersburg 2007.

⁶⁶ Ibidem, s. 18; zob. także: S. Wiellisz, *Georgia. A brief survey of macroeconomic problems and policies*, Warsaw 1996; *Annual Report 1998*, National Bank of Georgia, Tbilisi 1999; *Statistic Yearbook 2003*, State Department for Statistic of Georgia, Tbilisi 2004; R. Asatiani, *A Small Country Has No Right to Make Big Mistakes*, Tbilisi 2005.

⁶⁷ Dane za: T. de Vaal, *Vybor Gruzii...*, op. cit., s.21.

⁶⁸ I. N. Bunin, *Tri vojny rossijsovo predprinimatel'stva, Biznesmeny Rossii: 40 istorij uspecha*, Moskwa 1994, s. 36–58; E. Krasinkov, *Političeskoe predstavitel'stvo biznesa*, „Vek XX i Mir” 1994, nr 4; H. Schroder, *El'tsin and the Oligarchs: The Role of Financial Groups in Russian Politics Between 1993 and July 1998*, „Europe – Asia Studies” 1999, nr 51.

⁶⁹ E. Āroševskaā, *Biznes-elity: „Nas ne potopiš”*, www.futurumtour.com/che/che_09_58.php.

Trzeci etap wyłaniania elit biznesu rozpoczął się w 2004 roku, wraz z dojściem do władzy M. Saakaszwilego. Etap ten trwał do końca pierwszej kadencji jego prezydentury. W latach 2004–2008 gospodarka rozwijała się w imponującym tempie. Masowy napływ inwestorów zagranicznych pokazał, jak bardzo republika jest podatna na czynniki zewnętrzne. W 2004 roku do władzy doszła młoda gruzińska elita polityczna (modernizacyjna) z zamiarem przeprowadzenia szeregu reform systemowych i instytucjonalnych. Rozpoczął się proces eliminacji oligarchów związanych z E. Szewardnadze. Część przedstawicieli elity biznesu została aresztowana. Większość z nich zgodziła się pójść na ugodę z „nową władzą”, zasilając m.in. budżet państwa środkami finansowymi. Rząd wprowadził 12% podatek. Przeprowadzono reformę administracji państwowej i zredukowano praktycznie o połowę zatrudnienie w tym sektorze⁷⁰. Sukcesem przeprowadzonych reform było również zmniejszenie wskaźnika korupcji⁷¹. W 2007 roku, poprzez zwiększenie inwestycji zagranicznych, rozbudowano sektor bankowy i nieruchomości⁷².

Elitę biznesu, która pojawiła się w etapie trzecim, można nazwać „elitą stabilizacji”. Etap ten charakteryzował się:

- wdrażaniem nowych reguł i mechanizmów gospodarczych,
- pojawieniem się silnej konkurencji,
- rozpoczęciem funkcjonowania gospodarki na podstawie zasad kapitalizmu menadżerskiego.

W omawianym okresie w strukturach elity biznesu doszło do rozłamu. Poza wspomnianą już elitą stabilizacji, pojawiła się ponownie elita przemian (konstruktywistyczna) niezainteresowana pogłębianiem reform, popierająca transformację gospodarczą pozbawioną silnej kontroli ze strony państwa⁷³. Ta sama grupa była przeciwna członkostwu i współpracy z UE, określając tę instytucję mianem *biurokratycznej pułapki*⁷⁴. Trzeci etap zakończyła wojna z Rosją⁷⁵, wysokie niezadowolenie społeczne i kryzys polityczny.

Czwarty etap rozpoczął się wraz z drugą kadencją prezydentury M. Saakaszwilego⁷⁶ i trwa po dzień dzisiejszy. Wdrażane w tym okresie reformy zyskały przychylną Zachodu. Unia Europejska, Stany Zjednoczone,

⁷⁰ Ibidem, s. 10–11.

⁷¹ Ibidem, s. 14.

⁷² Ibidem, s. 14–15.

⁷³ Ibidem, s. 11.

⁷⁴ Ibidem, s. 12.

⁷⁵ Zob. U. Halbach, *Meżdu „goračej wojnoj” i „zamorożennymi konfliktami”*, Kijew 2002, s. 147.

⁷⁶ Zob. T. de Vaal, *Vybor Gruzii...*, op. cit., s. 15.

Międzynarodowy Fundusz Walutowy udzieliły Gruzji znaczącej pomocy finansowej, która złagodziła skutki wprowadzonych reform oraz wojny z Rosją.

W latach 2010–2011 sytuacja gospodarcza w państwie zaczęła się pogarszać. Dały o sobie znać:

- rosnąca inflacja⁷⁷,
- deficyt budżetowy,
- zadłużenie zagraniczne,
- niski poziom rezerw walutowych,
- ograniczenie eksportu, co szczególnie dotknęło elity biznesu związane z miejscowym przemysłem,
- wzrastające dysproporcje między importem a eksportem⁷⁸.

Wzrost importu był korzystny dla tej części elity biznesu, która współpracowała z parterami zagranicznymi („system jednego przedstawiciela”).

Liczne problemy finansowe zaostriżyły kurs polityki państwa w stosunku do elit biznesu. Od 2010 roku władze wielokrotnie interweniowały w sektorze przemysłowym; w spory gospodarcze między inwestorami zagranicznymi i lokalnymi często angażowała się policja, miały miejsce aresztowania, nakładano wysokie kary finansowe za najdrobniejsze przewinienia. Czwarty etap formowania się elit biznesu w Gruzji w ocenie T. de Valla cechuje się *terroryzmem gospodarczym*⁷⁹. Na żadnym z uprzednich etapów i w ramach wprowadzanych reform ingerencja państwa w działalność elity biznesu i jej interesów nie była tak duża. Druga kadencja Saakaszwilego pokazała również słabość gruzińskiej opozycji⁸⁰.

W ostatnich latach władze gruzińskie wdrażają reformy mające na celu, m.in. ograniczenie biurokracji i korpucji, stworzenie dogodnych warunków dla rozwoju rodzimego biznesu. Kształtuje się sektor małych i średnich przedsiębiorstw. Efektem tego procesu jest, m.in. powolne formowanie klasy średniej. Powstaje więc zaplecze dla przyszłych decydentów życia politycznego.

Obecne elity biznesu stanowią dość zamkniętą grupą społeczną i przenikanie nowych osób w te struktury jest trudne. Wskaźnik Łatwości Prowadzenia Interesów⁸¹ opracowany przez Bank Światowy plasuje Gruzję na

⁷⁷ W 2007 roku inflacja w Gruzji wynosiła 11%, w 2008 r. – 5,5%, w 2009 r. – 3%, w 2010 r. wzrosła do 11,2%, a w 2011 r. dość mocno zmalała – do 2%.

⁷⁸ T. de Vaal, *Wybor Gruzii...*, s. 20.

⁷⁹ Ibidem, ss. 22, 31.

⁸⁰ Z uwagi na obawy przed kolejnymi interwencjami strony rządowej, elity biznesu coraz częściej odcinają się od oficjalnego wspierania partii opozycyjnych.

⁸¹ Zob. *Doing Business*, The World Bank, www.doingbusiness.org/rankings. Im wyższa pozycja w rankingu, tym prostsze przepisy dotyczące prowadzenia działalności gospodarczej i silniej-

16. miejscu, co stanowi dość dobry rezultat w zakresie oceny klimatu dla rozwoju biznesu w tym kraju. Dla porównania Armenia zajmuje 55., Azerbejdżan 66., Polska 62., a Niemcy 19. miejsce.

Osobliwości transformacji gospodarczej regionu

Kraje Kaukazu Południowego łączy m.in. wspólna przeszłość związana z przynależnością do ZSRR⁸². Fakt ten zostawił wiele „blizn” w różnych dziedzinach życia. Należy brać pod uwagę, że Gruzję, Armenię i Azerbejdżan dużo łączy, ale też wiele dzieli. Różna jest tradycja, historia i droga rozwoju cywilizacyjnego⁸³; po rozpadzie ZSRR, każdy z krajów regionu podążył inną drogą, szukając własnej tożsamości i optymalnego modelu rozwoju społeczno-gospodarczego⁸⁴. We wszystkich państwach „nagromadzony” kapitał społeczny⁸⁵ nie został należycie uwzględniony w transformacji.

Sytuacja w sferze gospodarczej i socjalnej na Kaukazie Południowym jest skomplikowana. O ile w pierwszej dekadzie po proklamowaniu niepodległości państw regionu transformacja przebiegała w warunkach braku stabilności i pojawiania się okresowych kryzysów, to w kolejnej dekadzie zaczęła przynosić wymierne efekty pozytywnie wyróżniające Armenię, Azerbejdżan i Gruzję na tle pozostałych krajów poradzieckich. Jednak znaczna część ludności tych państw nadal żyje poniżej granicy ubóstwa, a różnice dochodów bogatych

sza ochrona własności przez państwo. Wskaźnik Łatwości Prowadzenia Interesów obejmuje: 1) zakładanie firmy, 2) uzyskiwanie pozwoleń na budowę, 3) wskaźnik energii elektrycznej, 4) rejestrowanie własności, 5) otrzymywanie kredytu, 6) ochronę inwestorów, 7) płacenie podatków, 8) handel zagraniczny, 9) zawieranie umów, 10) likwidację przedsiębiorstwa. Gruzja otrzymała kolejno następujące oceny: 1) 7; 2) 4; 3) 89; 4) 1; 5) 8; 6) 17; 7) 42; 8) 54; 9) 41; 10) 109.

⁸² Zob. A. Čučjev, *Atlas etnopolitičeskoj istorii Kavkaza (1774–2004)*, Moskwa 2006, s. 7.

⁸³ Zob. *Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie udziału społeczeństwa obywatelskiego we wdrażaniu planów działań w ramach europejskiej polityki sąsiedztwa w krajach Zakaukazia: w Armenii, Azerbejdżanie i Gruzji*, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2009, nr C 277, s. 37.

⁸⁴ Zob. I. Khaindrava, *Bezpieczeństwo...*, op. cit.

⁸⁵ W danym kontekście warto zwrócić uwagę, że do badań nad transformacją gospodarczą L. Balcerowicz wprowadził pojęcie jej „sprawności”, które powiązał z postawą psychospołeczną. Autor analizuje daną formę aktywności zarówno w kontekście innowacyjności gospodarki, jak i jakości kapitału ludzkiego. Z analizy tej wynika ważna refleksja dotycząca transformacji gospodarczej i jej związków z elitami państw Kaukazu Południowego. Brzmi ona następująco: *Jeśli w gospodarce nagromadzony został duży ogólny kapitał ludzki, który w poprzednim systemie nie był właściwie wykorzystywany, to odpowiednie przemiany spowodują szybką poprawę wykorzystania tego potencjału, dostarczając również bodźców do uzupełnienia luk w jego strukturze*. L. Balcerowicz, *Socjalizm, Kapitalizm, Transformacja. Szkice z przełomu epok*, Warszawa 1997, s. 22.

i ubogich dramatycznie rosną. Wzrasta wskaźnik bezrobocia. Należy jednak wziąć pod uwagę, że nie odzwierciedla on faktycznego statusu majątkowego społeczeństw regionu – wiele osób czerpie zyski z nielegalnej działalności gospodarczej. Ponad połowa dochodu państw Kaukazu Południowego powstaje w „szarej sferze”, co sprzyja korupcji na różnych szczeblach władzy⁸⁶.

Z raportu Europejskiego Komitetu Społecznego wynika, że u podłoża problemów transformacyjnych Kaukazu Południowego leży splot wielu przyczyn. Niektóre z nich wiążą się z deficytem innowacyjności ekonomicznej, brakiem nowoczesnej infrastruktury i technologii w gospodarce, słabym zapleczem miejscowego kapitału inwestycyjnego, wysokimi wydatkami na wojsko czy konsekwencjami konfliktów zbrojnych⁸⁷.

Liderem przemian gospodarczych w regionie jest Azerbejdżan⁸⁸. Transformacja gospodarcza w Armenii i Gruzji w wielu aspektach przebiega podobnie. W krajach tych zauważalne jest głębokie rozwarstwienie społeczne i różnice w dochodach przyczyniające się do wprowadzenia cenzusu majątkowego jako istotnej zmiennej generującej dostęp do władzy i możliwości jej sprawowania.

Skutkiem ubocznym przemian jest brak klasy średniej. Z dostępnych danych wynika, że w 2010 roku średnia pensja w Armenii stanowiła równowartość

⁸⁶ Ibidem, s. 38.

⁸⁷ Zob. *Opinia Europejskiego Komitetu...*, op. cit., s. 38.

⁸⁸ Dane porównawcze transformacji gospodarczej w trzech państwach kaukaskich są przedstawione m.in. w pracach: K. S. Gadżijew, *Kaukazskij uzlel v geopolitičeskich prioritetach Rossii*, Moskwa 2010, s. 149–172; L. Z. Zevin, *Postsovietskoje prostranstvo v globaliziručimsâ mire. Problemy modernizacii*, Sankt Petersburg 2008, ss. 225–259, 154–155; A. N. Kameskij, *Azerbajdżan*, [w:] A. C. Bułatowa, *Ekonomika Rossii i drugich postsovietskich stran*, Moskwa 2005, s. 281; I. Alijev, *Kaspijskaâ neft' Azerbejdżana*, Moskwa 2003, s. 34; A. Rasizade, *The Mythology of the Munificent Caspian Bonanza and Its Cocominat Pipeline Geopolitics*, „Comparative Studies of South Asia, Africa, and the Middle East” 2000, nr 1–2, s. 138–152. Atutem Azerbejdżanu są posiadane złoża ropy i gazu. Zarazem rozwój gospodarczy państwa w znaczącym stopniu uzależniony jest od wyników finansowych sektora surowcowo-energetycznego. W 2008 roku ropa naftowa stanowiła ponad 92% wolumenu eksportu i dawała 75% wpływów do budżetu. Również w Armenii w ostatnich latach transformacja gospodarcza zaczyna przynosić pozytywne efekty. Kraj ten w 2005 roku wraz z Azerbejdżanem był liderem w krajach WNP w zakresie wzrostu PKB. Mimo to reformy gospodarcze w Armenii napotykały na wiele barier rzutujących na niski poziom życia i migracji w poszukiwaniu pracy. Zwraca uwagę m.in. blokada gospodarcza tego kraju ze strony Azerbejdżanu i Turcji. Transformacja gospodarcza, podobnie jak w pozostałych państwach regionu, wiązała się z prywatyzacją największych ośrodków przemysłowych (w branży chemicznej, metali kolorowych, przemysłu lekkiego i innych). Siła gospodarcza Armenii tkwi przede wszystkim w eksporcie energii atomowej z uruchomionej elektrowni w Mecamor. W przypadku Azerbejdżanu są to elektrownie ciepłone w Ali Bajramły. Jednak zyski z tego sektora w niewielkim stopniu zasilają budżety państwowe.

283 USD, w Gruzji 318, a w Azerbejdżanie 396 USD. Do najuboższych warstw społeczeństwa należą m.in. emeryci, których średni dochód w Azerbejdżanie w 2010 roku wyniósł 110 USD, w Armenii 60, a Gruzji zaledwie 48 USD⁸⁹. Do grona najuboższych obywateli zaliczane są zazwyczaj osoby w wieku powyżej sześćdziesięciu lat. Dane te wskazują na kolejną specyficzną cechę transformacji w krajach Kaukazu Południowego. Otóż w tym regionie nie obywatele, lecz przywódcy i elity polityczne tworzą dominującą siłę transformacji gospodarczej.

W Armenii, Gruzji i Azerbejdżanie organizacje pracodawców pozostają pod silnym wpływem elit rządzących, z uwagi na wzajemną indukcję między sektorem państwowym a prywatną działalnością gospodarczą. *Jednak nie we wszystkich krajach przyczyny i mechanizmy tego wpływu są jednakowe*⁹⁰. Dużą rolę w transformacji gospodarczej państw regionu odgrywają izby handlowo-przemysłowe. *Ich zadania i obszary działania wykraczają poza reprezentowanie biznesu w roli partnera społecznego, zaś silne powiązania z rządem i często quasi-państwowy status sprawiają, że są to organizacje bardzo miarodajne, choć niezbyt niezależne (...)*. Związki zawodowe w państwach Kaukazu Południowego są organizacjami słabymi, o niewielkim poziomie reprezentatywności. Ponadto brak dialogu społecznego z organizacjami pracodawców czyni je w coraz większym stopniu zależnymi od państwa. Specyfika organizacji pracodawców jest jednak różna w poszczególnych krajach⁹¹.

W krajach tych występują duże naciski na kontynuację prywatyzacji ze strony rynkowo zorientowanych elit władzy⁹². Głównymi inwestorami są biznesmeni z Rosji i Kazachstanu. Mają oni znaczący wpływ na przemiany ekonomiczne w regionie. Co interesujące, przedsiębiorcy z tych państw stanowią znaczący segment elity biznesowej Kaukazu Południowego. W przypadku prywatyzacji w Gruzji ujawnia się znaczące zaangażowanie elity biznesu pochodzącej z Rosji⁹³. Również Rosjanie aktywnie uczestniczą w prywatyzacji realizowanej w Osetii Południowej, wykupując kurorty nadmorskie. W obrębie zainteresowania rosyjskich elit biznesu pozostają również rurociągi Azerbejdżanu.

⁸⁹ Zob. *Najniższe pensje są w Armenii, najniższe emerytury w Gruzji*. Komentarz Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, <http://www.studium.uw.edu.pl/?post/7706>.

⁹⁰ Ibidem, s. 39.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem.

⁹³ Zob. J. Winiecki, *Balkanizacja po kaukasku*, <http://www.polityka.pl/swiat/analizy/253392,1,balkanizacja-po-kaukasku.read>; R. Pipes, *Formation of the Soviet Union*, Harvard 1997, s. 194.

W transformacji gospodarczej państw regionu widoczna jest obecność liderów organizacji reprezentujących interesy pracowników. W diagnozie Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego wskazuje się, że *związki zawodowe w trzech krajach Kaukazu Południowego znacznie różnią się od siebie, co wynika z ich działania w odmiennych realiach gospodarczych, społecznych i politycznych. Wspólne dla nich cechy to postępujący spadek liczby członków, mniej lub bardziej udane próby reform przestarzałych struktur i metod kierowania organizacją. Mimo podejmowanych działań nie udało się stworzyć alternatywy związkowej, co w praktyce pozostawia wyłączność na reprezentację pracowników tym organizacjom, które istniały w chwili uzyskania niepodległości*⁹⁴. Związki zawodowe w państwach Kaukazu Południowego wyróżniają się znaczącą samodzielnością względem elit politycznych, utrzymują poprawne stosunki ze wspomnianymi wcześniej organizacjami pracodawców, przez co tworzą trzon „elity trzeciego sektora”.

Związki zawodowe w Gruzji są względnie niezależne od elit biznesowych, władz rządowych i prezydenta. Ich relacje z władzami nie układają się dobrze, m.in. z uwagi na brak konsultacji społecznych dotyczących kodeksu pracy. Z kolei związki zawodowe w Armenii zaczęły reformować się bardzo późno⁹⁵. W nielicznych przypadkach przeciwstawiły się władzy państwowej, a po uzyskaniu suwerenności przez dość długi okres wykazywały bierność. Sytuacja ta wiązała się m.in. z konfliktem zbrojnym o Górski Karabach, ale także spolegliwym stosunkiem do władz państwowych. W 2007 roku w strukturach związków zawodowych republiki nastąpiły zmiany kadrowe, co przyczyniło się do uzyskania większej niezależności i aktywności w działaniu. W Azerbejdżanie elity związkowe, wspierając politykę oficjalnych władz i nie wchodząc z nimi w ostre konflikty, starają się jak najwięcej zyskać na rzecz swoich członków⁹⁶. Działania te są szczególnie widoczne w sektorze energetycznym i państwowo – usługowym, w których wykształcił się model korporacyjny związków zawodowych. Są one względnie niezależne, dzięki czemu *aktywnie upominają się o prawa socjalne i dobrobyt swoich członków, unikając jednak bezpośredniej konfrontacji z władzą, co – jak się wydaje – jest w obecnej chwili jedyną możliwą strategią*⁹⁷.

Organizacje pozarządowe w państwach Kaukazu Południowego dzielą się na trzy rodzaje: niezależne, stworzone i uzależnione. Są one na ogół tworzone i kontrolowane przez elity władzy. Działalność organizacji jest finansowana

⁹⁴ *Opinia Europejskiego Komitetu...*, op. cit., s. 39.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Ibidem, s. 40.

⁹⁷ Ibidem.

głównie ze składek członkowskich, zgromadzonego majątku oraz środków pomocowych uzyskanych od inwestorów zagranicznych.

W opinii Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego *cechą charakterystyczną organizacji pozarządowych w regionie Kaukazu Południowego jest wielka różnorodność celów, jakim służą, i zadań, jakie wykonują, oraz często ich efemeryczny charakter. Nierzadko znikają po wykonaniu jednego konkretnego zadania lub po ustaniu finansowania. Brak tradycji działania organizacji społeczeństwa obywatelskiego, konflikty zbrojne i trudności z finansowaniem działalności sprawiają, że tworzenie autentycznie niezależnych organizacji napotyka przeszkody. W związku z ruiną gospodarczą i katastrofą socjalną, jaka nastąpiła po upadku Związku Radzieckiego, znaczna część tworzonych organizacji „trzeciego sektora” nastawiona była na zwalczanie ubóstwa i poprawę poziomu życia⁹⁸.*

Najbardziej dynamicznie w regionie, według Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, rozwijają się organizacje pozarządowe w Gruzji. Praktyczne efekty rozwoju tych organizacji przekładają się m.in. na ograniczenie korupcji i promowanie praw człowieka. W Armenii organizacje pozarządowe powstają najczęściej z inicjatywy rządu i organizacji międzynarodowych. Celem ich działalności jest m.in. realizacja projektów w obszarze edukacji, ochrony zdrowia i zabezpieczenia społecznego. Cechą charakterystyczną tych organizacji jest to, że po zakończeniu swojej działalności na rzecz podmiotu zewnętrznego – państwowego lub międzynarodowego – przekształcają się w firmy prywatne świadczące usługi komercyjne. W Azerbejdżanie funkcjonuje ok. 400 organizacji pozarządowych. W swojej działalności są one znacząco uzależnione od rządu, inwestorów i podmiotów zagranicznych, rzadziej od organizacji międzynarodowych.

S. Bieleń i M. Raś zwracają uwagę, że *posiadanie wpływów wśród elit politycznych i biznesowych Kaukazu otwiera drogę do współpracy gospodarczej i handlu, ułatwia dostęp do mórz południowych, jak i bogatych w zasoby naturalne krajów Azji Środkowej i basenu Morza Kaspijskiego⁹⁹.* W danym kontekście należy odnotować, że podmiotem istotnie zaangażowanym w transformację w regionie jest Federacja Rosyjska¹⁰⁰. Jak sygnalizowano, wiele gałęzi przemysłu w Armenii, Gruzji i Azerbejdżanie znajduje się w rękach

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Zob. H. Aliyeva-Sztrauch, *Wielka gra na Kaukazie Południowym*, <http://www.psz.pl/tekst-39507/Hijran-Aliyeva-Sztrauch-Wielka-gra-na-Kaukazie-Poludniowym>.

¹⁰⁰ Zob. E. Fischer, *Rosyjski sektor surowców energetycznych i jego znaczenie dla gospodarki*, „Polityka Gospodarcza” 2001–2002, nr 5–6, s. 93.

prominentów rosyjskich, którzy wywierają wpływ na proces wyłaniania elit politycznych i biznesowych w regionie.

Ekonomiczny wymiar konfliktu w Abchazji i Osetii Południowej

Jednym z czynników wpływających na formowanie „elit biznesu” są konflikty w regionie. Dużą rolę w przenikaniu się biznesu i polityki odgrywa konflikt karabachski¹⁰¹, który rzutuje na politykę gospodarczą oraz obronną i zagraniczną Armenii i Azerbejdżanu. Ponadto istotne dla regionu są również kwestie państw nieuznawanych – Abchazji i Osetii Południowej¹⁰². W znaczącym stopniu wpływają one na sytuację polityczno-gospodarczą i relacje między regionalnymi elitami biznesu.

Początek konfliktu zbrojnego w Osetii Południowej to lata 1990–1991. To również okres, w którym „stanęły” wszystkie zakłady, m.in. przemysłu metalurgicznego, lekkiego i maszynowego. Gruzja wprowadziła blokadę gospodarczą: odcięła dostawy gazu, surowców, dóbr konsumpcyjnych. Osetyńscy w zamian przerwali linie wysokiego napięcia łączące centralną Gruzję z Rosją oraz zablokowali główny szlak komunikacyjny między Kaukazem Południowym a Północnym¹⁰³. Niestabilizowana sytuacja polityczna zahamowała transformację gospodarczą i zasadniczo wpłynęła na pierwszy oraz drugi etap procesu wyłaniania elit biznesu w Gruzji. Wojna

¹⁰¹ S. Kardaś pisze, że w Armenii główne sektory działalności gospodarczej (...) pozostają w rękach weteranów wojny o Górski Karabach, którzy utworzyli uprzywilejowaną grupę przedsiębiorców. Równocześnie utrzymywana jest wzajemna finansowa, ekonomiczna i polityczna zależność ludzi biznesu oraz parlamentarzystów i polityków rządowych. Wydaje się, że wraz z odchodzeniem w przeszłość pokolenia bojowników o Górski Karabach i na skutek współpracy z siostrzanymi organizacjami pracodawców z Europy organizacje biznesowe w Armenii mogą zacząć pełnić bardziej klasyczną rolę partnera społecznego. Z kolei Azerbejdżan, jak sygnalizowano, opiera swoją transformację gospodarczą praktycznie na przemyśle energetycznym, którym bezpośrednio zarządza prezydent. Zaplecze prezydenta stanowią głównie młodzi ludzie, menadżerowie korporacyjni wykształceni w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. W przypadku tego kraju jest to atut transformacji gospodarczej, ponieważ młode elity polityczne są przygotowane merytorycznie do prowadzenia dialogu społecznego. S. Kardaś, *Rola elit politycznych w konfliktach na obszarze WNP (na przykładzie armeńsko-azerbejdżańskiego sporu o Górski Karabach)*, [w:] T. Bodio, W. Jakubowski, *Przywództwo i elity...*, op. cit., s. 415–435;

¹⁰² Zob. P. Sieradzan, *Przywództwo i elity władzy w Osetii Południowej*, [w:] T. Bodio, W. Jakubowski, *Przywództwo i elity*, op. cit.; A. Bakaradze, L. Tatišvili, *Osetinskij vopros*, Tbilisi 1994; A. Mentešašvili, *Iz istorii vzaimootnošenij gruzinskogo, abchaskogo i osetinskogo narodov*, Tbilisi 1990; A. Furier, *Droga Gruzji do niepodległości*, Poznań 1999; S. Lakoba, *Istoriâ Abchazii*, Gudauta 1992; N. G. Dżusojty, *Iz istorii osetino-gruzinskich vzaimootnošenij*, Cchinwal 1995.

¹⁰³ Zob. K. Dąbrowski, *Etapy rozwoju...*, op. cit., s. 21.

domowa sparaliżowała krajowy ośrodek decyzyjny. Doprowadziła do wymiany ekipy rządzącej – wówczas Gamsachurdie zastąpił Szewardnadze. Do władzy doszły oligarchiczne elity biznesu, które podzieliły między sobą gruziński rynek i branże.

Walki, które rozpoczęły się w Abchazji, sparaliżowały gospodarkę Gruzji. Powodem takiego stanu rzeczy stała się blokada jedyne go bezpośredniego połączenia krajowego z Europą – ważnego kaukaskiego szlaku ruchu kołowego¹⁰⁴, a ponadto:

- unieruchomiono elektrownie wodne,
- unieruchomiono porty czarnomorskie,
- unieruchomiono kopalnię węgla kamiennego,
- nastąpił spadek produkcji rolnej i przemysłowej,
- dewastacji uległa baza turystyczna,
- blokowano port w Megrelii.

Zniszczeniu uległo ponad 50% infrastruktury mieszkaniowej.

Zaspokojenie potrzeb bytowych uchodźców z obszarów objętych konfliktem pochłonęło znaczną część budżetu państwa. Obecność uchodźców sprzyjała rozwojowi „szarej strefy” i „czarnego rynku”. W wyniku konfliktów wewnętrznych dochody z turystyki zmalały praktycznie do zera, większość hoteli i kurortów zbankrutowała. Rząd wprowadził w 1991 roku indeksację płac, co stało się krokiem do hiperinflacji¹⁰⁵.

W danym okresie elity biznesu, broniące swoich interesów, odpowiedzialne były za „szkodliwą podaż pieniądza” w wyniku masowego wymuszania wysokich kredytów i dotacji rządowych. Proces ten wspierała wszechobecna korupcja. Do 1994 roku wszelkie próby transformacji gospodarczej zostały zablokowane. Wskaźniki gospodarcze za lata 1990–1994 wskazują, jak pogorszyła się sytuacja gospodarcza Gruzji w porównaniu do 1990 roku¹⁰⁶. Wówczas przemysł budowniczy odnotował straty w wysokości 97%, transport – 94%, produkcja przemysłowa – 81%, produkcja rolna – 74%, a produkcja energii – 52%. Zatem w ciągu czterech lat najważniejsze gałęzie przemysłu uległy katastrofalnej degradacji.

Konflikty osetyński i abchaski stały się „orężem” w ręku Rosji, osłabiły pozycję gospodarczą Gruzji na Kaukazie¹⁰⁷, która w istocie przestała pełnić ważne funkcje tranzytowe dla azerskich i kaspijskich surowców

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 22.

¹⁰⁶ *Statistic Yearbook 2003*, State Department for Statistic of Georgia, Tbilisi 2004.

¹⁰⁷ Zob. A. Krylov, *Problemy etnogeneza i gruzino-abchaskij konflikt*, „Obščestvenno-političeskij Žurnal” 2001, nr 2 (14), s. 124.

energetycznych. Taki kurs polityki miał ogromne znaczenie dla dwóch najważniejszych inwestycji zagranicznych, jakimi były rurociągi Baku – Tbilisi – Erzerum i Baku – Tbilisi – Ceyhan¹⁰⁸. W 1994 roku w Moskwie podpisano porozumienie¹⁰⁹; konflikt został zamrożony do 2003 roku, kiedy to ekipa Saakaszwilogo rozpoczęła działania w celu jego rozwiązania. Negocjacje hamowały realizację dalszych reform. Konflikt zaostrzyły deklaracje Putina¹¹⁰ w sprawie udzielenia wsparcia dla Abchazji i Osetii Południowej, których niepodległość została uznana przez parlament rosyjski.

Bezsilność Gruzji w kwestii uregulowania konfliktów w Abchazji i Osetii Południowej w sumie zmarginalizowała jej rolę w polityce gospodarczej regionu. Drastycznie spadła suma pośrednich inwestycji zagranicznych. W 2007 roku wynosiły one 2 014 mln USD, w 2008 r. – 1 564 mln USD, w 2009 r. – 658,4 mln USD, w 2010 r. – 81,5 mln USD, a w 2011 r. – 980,6 mln USD¹¹¹. W wyniku nieuregulowanej sytuacji wewnętrznej i walk zbrojnych, majątek narodowy Gruzji zmniejszył się o prawie 60% (według danych szacunkowych w 1990 roku wynosił 655 mld USD, a w roku 2000 zaledwie 388 mld USD)¹¹².

W 1995 roku wartość eksportu gruzińskiego wynosiła 0,15 mld USD, w 1996 i 1997 r. wzrosła kolejno do 0,20 i 0,24 mld USD, w 1998 r. zmalała do 0,19 mld USD, a w kolejnych latach systematycznie rosła: 1999 r. – 0,24 mld USD, 2000 r. – 0,33 mld USD, 2002 r. – 0,35 mld USD, 2003 r. – 0,44 mld USD, 2004 r. – 0,53 mld USD. Największy wzrost nastąpił w 2007 roku, kiedy wskaźnik eksportu w Gruzji oszacowano na 3,18 mld USD. Dane za 2008 rok pokazują negatywne konsekwencje gospodarcze konfliktu w Abchazji i Osetii Południowej – wskaźnik eksportu za ten rok to zaledwie 1,5 mld USD, a za 2009 – 1,1 mld USD. Lata 2010 i 2011 przyniosły większą stabilizację kraju (2010 r. – 1,6 mld USD, 2011 r. – 2,15 mld USD).

W 1995 roku wskaźnik importu wyniósł 0,33 mld USD, w kolejnym roku wzrósł praktycznie dwukrotnie – do 0,69 mld USD, w 1997 r. – 0,94 mld USD. Od 1998 roku do 2001 miała miejsce tendencja spadkowa – z 0,88 mld USD do 0,67 mld USD. W 2003 roku nastąpił wzrost wskaźnika importu – do 1,05 mld

¹⁰⁸ Zob. V. Kolbaâ, *Labirint Abchazii*, Tbilisi 2000, s. 17; także: S. E. Cornell, F. Ismailzade, *The Balu-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Azerbaijan*, [w:] S. F. Starr, S. E. Cornell, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil window to the West*, Central Asia – Caucasus Institute and Silk Road Studies Program 2005, s. 62.

¹⁰⁹ Zob. W. Górecki, *Abchaskie elity wobec niepodległości*, Warszawa 1996, s. 6.

¹¹⁰ Zob. S. G. Luzianin, *Vostočnaâ politika Vladimira Putina. Vozeraščenie Rossii na „Bołšoj Vostok”*, Moskwa 2007, s. 273.

¹¹¹ Dane za: *National Statistics Office of Georgia*, www.geostat.ge.

¹¹² Dane za: I. Archvadze, *What Color Is a Billion?*, Tbilisi, 2002, s. 21.

USD, w 2007 r. – 5,2 mld USD, a w 2008 r. – 6,3 mld USD. Od 2009 roku odnotowano istotny spadek: w 2009 r. – 4,5 mld USD, a 2010 r. – 5,2 mld USD. Rok 2011 wskazuje na ustabilizowanie sytuacji politycznej i gospodarczej – wskaźnik importu za ten rok wynosi 7,01 mld USD (najwyższy dotychczasowy wynik)¹¹³.

Transformacja gospodarcza a proces wyłaniania elit

Transformacja państw Kaukazu Południowego rozpoczęła się na fali dążeń niepodległościowych, szybko jednak została zahamowana przez elity dbające o swoje interesy w regionie. Ta ocena funkcjonuje w umysłach obywateli byłego ZSRR i *ma wpływ na bieżące wybory polityczne i gospodarcze*¹¹⁴.

Władze narzuciły obywatelom *określoną hierarchię celów na bazie istniejących priorytetów elit politycznych*¹¹⁵ oraz biznesu (*subelitarne warstwy społeczne*¹¹⁶). Zasadność transformacji politycznej i społecznej została tu przyćmiona zyskami z transformacji gospodarczej, którymi dysponują nieliczne jednostki w państwie, sterując procesem przemian.

Transformację gospodarczą w regionie charakteryzuje *nierynkowy podział aktywów, quasi-militaryzacja stosunków gospodarczych oraz tendencja do utrzymania monopolu za każdą cenę*¹¹⁷. Przytłoczone ogromem przemian społeczeństwa oddały inicjatywę m.in. elitom biznesu. Elity te „wyrósł” na prywatyzacji. Przejawiają także aspiracje polityczne, jak Bidzina Iwaniszwili – najbogatszy człowiek w Gruzji, lider Gruzińskiego Marzenia. Jego majątek szacowany jest na 5,5 mld USD, przewyższa zatem wartość krajowego importu; jest prawie trzykrotnie wyższy od wskaźnika eksportu i w połowie równy ogólnej wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych w państwie. Podobnie jak większość elit politycznych regionu, biznesmen ten stworzył swój majątek w latach 90., działając w sektorze bankowym i przemyśle ciężkim. Przychylność władz zyskał dzięki licznym wsparciom finansowym, a poparcie społeczeństwa wskutek działalności dobroczynnej. B. Iwaniszwili ma też aspiracje

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Zob. I. Peshkov, *Globalny rozwój...*, op. cit., s. 2–3.

¹¹⁵ Ibidem, s. 3; por. I. Peshkov, *A Post-Soviet State, Knowledge-Based Economy and Transition. The Case of Russia*, [w:] *Knowledge-Based Economy as Factor of Competitiveness and Economic Growth*, Warszawa 2008, s. 1, *passim*.

¹¹⁶ Zob. T. N. Zaslavskaa, *Societal'naâ transformaciâ rossijskovo obščestva: Deâtel'nostno-strukturalnaâ koncepciâ*, Moskwa 2002, s. 459.

¹¹⁷ Zob. I. Peshkov, *Globalny rozwój...*, op. cit., s. 4.

polityczne¹¹⁸. Naturalny w Kaukazie Południowym jest fakt tworzenia „odgórných” partii politycznych¹¹⁹ kontrolowanych przez elity biznesu.

Iwaniszwili wraz ze swoją partią Gruzińskie Marzenie wygrał ostatnie wybory parlamentarne. Ruch Chrześcijańsko-Demokratyczny Giorgiego Targamadze oraz Partia Pracy Szalwy Natelaszwilego zostały całkowicie wyeliminowane ze sceny politycznej, natomiast Zjednoczony Ruch Narodowy przeszedł do opozycji. Te ostatnie wydarzenia w Gruzji rozpoczynają kolejny etap kształtowania gospodarki gruzińskiej, niestety na tę chwilę kompletnie nieprzewidywalny. Istotny jest natomiast fakt przejęcia władzy w kraju przez elity biznesu.

Elity gospodarcze Kaukazu Południowego wykorzystują regres wynikający z transformacji ekonomicznej i budują swoją pozycję na tle problemów z niej wynikających (bezrobocie, zapaść sektora rolniczego, niestabilność polityczna i inne).

Takie zjawiska jak korupcja, klanowość, nepotyzm przenikają elity władzy i w praktyce stanowią ważne odniesienie dla polityki kadrowej. Charakteryzują ją tendencje do zawłaszczania władzy i dominacji interesów grupowych nad państwowymi. W polityce kadrowej lojalność wypiera profesjonalizm, z istoty nie daje szansy na konstruowanie i realizację dobrych projektów transformacji gospodarczej.

Kontrolity wewnętrznie spolaryzowane, a także nierzadko uwikłane w interesy korporacyjne, nie mają wystarczającej siły przebiccia, by przeciwstawić się negatywnym przejawom transformacji gospodarczej.

W państwach Kaukazu Południowego można wyróżnić dwa rodzaje elit biznesu, które „wyrósł” na transformacji gospodarczej: wewnętrzne i zewnętrzne. Elity zewnętrzne są konsekwencją procesu prywatyzacji, w który angażują się przede wszystkim Rosjanie i Kazachowie. Z uwagi na swoje interesy w regionie lobbują procesy decyzyjne. Natomiast elity miejscowe kreują wspomniany już wcześniej „system jednego przedstawiciela”. Czynnikiem bogactwa jest zatem przepustką do dalszej władzy.

Badania nad elitami biznesu pozostają zagadnieniem dyskursywnym, którego problematyka daleka jest od wyczerpania. Jego analiza otwiera szeroką dyskusję nad metodologią elitologii, zarówno w kontekście mechanizmów, właściwości i teorii samej w sobie.

¹¹⁸ Zob. M. Matusiak, *Nowa siła w gruzińskiej polityce?*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-10-12/nowa-sila-w-gruzińskiej-polityce>.

¹¹⁹ Zob. J. Szymanek, *Parlamenty państw Azji Centralnej: instytucjonalizacja transformujących się elit władzy*, [w:] T. Bodio (red.), *Przywództwo i elity...*, op. cit., s. 255–282.

Summary

The impact of the economic transformation on the process of forming the elites in the countries of the South Caucasus (selected aspects)

Internally polarized counter-elites, that are often involved in corporate interests, do not have enough power to oppose the negative manifestations of economic transformation.

In the countries of the South Caucasus, there are two types of business elites, the internal and the external ones, which „grew up” from the economic transformation. The external elites result from the privatization process, in which primarily Russians and Kazakhs are engaged. Concerning their interests in the region, they are lobbying the decision-making processes, while the local elites create the aforementioned mentioned „representative system”. The wealth factor is therefore the way to exercise power.

The research on business elites remains a discursive issue, which seems to be an endless subject to develop. Its analysis opens a broad discussion on the methodology of the study of elites, both in terms of their mechanisms and characteristics, as well as the theory itself.